

**ФАКТОР ПРОСТОРУ
В ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

Матеріали Всеукраїнської наукової конференції
(23 травня 2019 р., м. Переяслав-Хмельницький)

УДК 001.83/85:94(477)

ББК 63.3(4Укр)

Фактор простору в історичних дослідженнях: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, [м. Переяслав-Хмельницький], 23 травня 2019 р. / [Упорядник: С.М. Вовкодав]. – Переяслав-Хмельницький. – 96 с.

Редакційна колегія:

Вовкодав С.М. – старший науковий співробітник Музею космосу НІЕЗ «Переяслав»;

Вовкодав В.О. – молодший науковий співробітник науково-методичного відділу охорони культурної спадщини;

Гайдаєнко І.В. – учений секретар НІЕЗ «Переяслав», к. і. н.;

Лукашевич О.М. – генеральний директор НІЕЗ «Переяслав», к. і. н.;

Нагайко Т.Ю. – завідувач науково-дослідного відділу історичного краєзнавства, к. і. н.

До збірки включено матеріали доповідей Всеукраїнської наукової конференції «Фактор простору в історичних дослідженнях», що відбулася 23 травня 2019 р. в Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав».

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»
(протокол № 12 від 17 травня 2019 р.)*

© Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»

ЗМІСТ

Артем Борисов <i>АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ СЕРЕДНЬОГО ПОРОССЯ: ДЕРЖАВНИЙ ОБЛІК ТА НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ</i>	4
Олег Білинський <i>ДО ПИТАННЯ ПРО ВИДІЛЕННЯ ЛОКАЛЬНИХ ВАРІАНТІВ СКІФСЬКОГО ЧАСУ НА ПІВНОЧІ ДНІПРОВСЬКОГО ЛІСОСТЕПОВОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ</i>	13
Лариса Білинська <i>ДИНАМІЧНА АРХЕОЛОГІЧНА КАРТА ЗАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ ЧАСТИНИ ДНІПРОВСЬКОГО ЛІСОСТЕПОВОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ СЛОВ'ЯНО-РУСЬКОЇ ДОБИ (ПРОМІЖНІ РЕЗУЛЬТАТИ)</i>	16
Марія Васильєва <i>АМФОРИ ВІЗАНТІЙСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО КОЛА ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (XI–XIII СТ.) З КОЛЕКЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ</i>	22
Ігор Готун, Олександр Казимір <i>НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ ДАНІ ЩОДО КАТЕГОРІЇ «ПРОСТІР» У СЕРЕДНЬОВІЧНОГО СЕЛЯНСТВА ПІВДНЯ РУСИ</i>	31
Олександр Колибенко, Володимир Колибенко <i>VIA EST VITA: ПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ БІОГРАФІЙ ЕЛІТИ ПЕРЕЯСЛАВЛЯ РУСЬКОГО</i>	41
Ольга Манігда, Ольга Грабовська <i>ПРОЕКТ «УЛИЧІ. АРХЕОЛОГІЧНА КАРТА». ВІДНОВЛЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ СТАРОЖИТНОСТЕЙ УЛИЧІВ</i>	47
Сергій Вовкодав <i>ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ ПОШУКУ МАЙДАНІВ У БАСЕЙНІ Р. БРОВАРКА ШЛЯХОМ АНАЛІЗУ КОСМОЗНІМКІВ</i>	49
Андрій Блануца <i>«СТАРА ПЕРЕЯСЛАВЩИНА» ЯК ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНА ТЕРИТОРІЯ У ПРАЦЯХ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО</i>	58
Тарас Нагайко <i>ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА</i>	63
Олександр Бондар <i>ПРОСТОРОВО-ТОПОГРАФІЧНА СТРУКТУРА ТА ВИСОТНІ ДОМІНАНТИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ФОРТЕЦІ В XVII – СЕРЕДИНІ XVIII СТ.</i>	71
В'ячеслав Лоха <i>ГЕОГРАФІЯ ПОХОДІВ КОЗАЦТВА ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ПОЛКУ У 1680–1720-ИХ РР.</i>	81
<i>ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ</i>	95

УДК 94:001.981.3:908 (477.41-21 Переяслав)

Тарас Нагайко
(Переяслав-Хмельницький)**ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ
ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА**

У статті відзначено науковий доробок істориків, археологів, краєзнавців у вивченні Переяславщини як історичного регіону. Наголошено на необхідності подальшого комплексного вивчення процесу формування історичних меж цього краю.

Ключові слова: *Переяславщина, дослідження, історіографія, регіон, край.*

Переяславщина є одним з найдавніших історичних регіонів України. Її писемна історія нараховує щонайменше одинадцять століть. За цей період вона ставала ареною для різноманітних подій, що мали важливе державотворче значення. З нею пов'язані імена багатьох державних та культурних діячів минулого. У давньоруську та козацьку добу цей край відіграв стратегічну роль порубіжжя. Його адміністративним центром, де зосереджувалися важливі економічні та політичні ресурси, було місто Переяслав (суч. Переяслав-Хмельницький). Сьогодні це місто є районним центром, що передусім знає як одне з найпривабливіших туристичних місць Центральної України. Глибинне історичне коріння регіону дозволило сформувати образ Переяславщини як одного з основних сегментів, що відіграв надважливу роль у становленні та розвитку української національної держави. Як центр давньоруського князівства та козацького полку Переяслав привертая увагу широкого кола дослідників, а вивчення історії цього краю неодмінно підкреслювало глибокі державницькі традиції українського народу.

Про давні віхи в житті регіону повідомляють численні археологічні артефакти, літописні та інші документальні джерела. Також маємо відомості про відвідини Переяславщини військовими, дипломатами та мандрівниками, що так чи інакше зафіксували тут своє перебування. З відомих осіб варто назвати французького картографа першої половини XVII ст. Г. Боплана, сирійського дипломата середини XVII ст. П. Алеппського, та військового інженера останньої чверті XVIII ст. французя Й. Мюнца.

Науковий інтерес до історії Переяславщини зародився у середовищі аристократії Російської імперії наприкінці XVIII – початку XIX ст. Перші поціновувачі переяславської старовини цікавилися давніми спорудами, археологічними артефактами, археографічними пам'ятками та іншими старожитностями краю. Певний початок її вивчення поклали представники російського дворянства, що відвідали його з першої чверті XIX ст. – О. Левшин, П. Свінін, М. Сементовський,

І. Долгоругий та ін¹. У своїх публікаціях вони наводили описи низки найбільш знакових місцевих старожитностей, повідомляли про історичні легенди, звертали увагу на звичаї та особливості побуту мешканців.

З найперших дослідників історії Переяславського краю, які почали вивчати його з професійною метою варто назвати Я. Благодарова, Т. Шевченка, П. Чубинського. Зокрема, на замовлення тогочасних наукових об'єднань («Імператорського товариства історії та старожитностей російських», «Київської археографічної комісії», «Південно-Західного відділу Російського географічного товариства») ними здійснювалися археографічні та етнографічні розвідки, вивчалася історія та старожитності краю. Слід також відзначити діяльність кураторів археологічних досліджень, що відбувалися на Переяславщині упродовж ХІХ ст. О. Аненкова, М. Біляшівського, М. Бранденбурга, Т. Кібальчич, П. Лашкар'єв, В. Ляскоронського, М. Макаренка, В. Пассека, Д. Самоквасова, В. Щербаківського та інших.

Враховуючи вагоме історичне значення краю дослідницька увага до Переяславщини репрезентована значно ширшою когортою вчених, зокрема російських. Однак її докладне вивчення ними не проводилося. Аналізуючи рівень історико-топографічних досліджень Переяславщини давньоруської доби істориками М. Арцибашевим, М. Карамзіним, М. Надеждіним, К. Неволіним, М. Погодіним, М. Щербатовим, вітчизняний дослідник О. Колибенко зауважує на виключно кабінетному характері їх праць і повній відсутності в них елементів польових досліджень².

Вже у середині та другій половині ХІХ ст. з'явилися перші науково-краєзнавчі дослідження з історії Переяславщини представлені працями М. Максимовича та М. Костомарова³. З подальшим розвитком історичних знань, а також археологічної та

¹ Долгоруков И.М. Путешествие в Киев в 1817 году. / М.: Имп. О-во истории и древностей рос. при Моск. ун-те, 1870. – 208 с. Левшин А. И. Письма из Малороссии, / Писанныя Алексеем Левшиным. – Харьков: В Университетской типографии, 1816. – 206 с.; Свиньин П. Извлечение из археологического путешествия по России Павла Свиньина в 1825 году / П. Свиньин // Труды и записки Общества истории и древностей российских. – М., 1826. – Ч. III. – Кн. I. – С. 181–219; Сементовский Н.М. Киев и его достопамятности / Сочинение члена-сотрудника Русского Географического и член-корреспондент С.Петербургского Археологического и Нумизматического обществ Николая Сементовского. – Киев, (Губернская типография), 1852 г. – 259 с.

² Колибенко О. Історико-археологічне вивчення Переяслава Руського та Переяславщини (середньовічної Переяславської волості): сучасний стан і перспективи. / О. Колибенко // Проблеми давньоруської та середньовічної археології / Серія «Археологія і давня історія України». – Вип. 1. – К.: Інститут археології НАН України, 2010. – С. 130–136. – С. 130.

³ Костомаров Н.И. Исторический памятник в Переяславе. – Русская старина, 1883 г., т. 38, № 6, С. 686–690; Костомаров Н. И. Поездка в Переяслав. – Исторический вестник, 1885, т. 22, с. 489–508; Максимович М. А. О древней епархии Переяславской / Читения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете. 1858. Октябрь–Декабрь. Книга четвертая. – С. 145–150; Максимович М. А. О городе Переяславе в первоначальные времена / Киевлянин: [альманах] / издал Михаил Максимович; Императорский университет Св. Владимира. – Москва: В Университетской типографии, Кн. 3. – 1850. – С. 1–6; Максимович М. А. О празднике св. Бориса под Переяславом / Киевлянин: [альманах] / издал Михаил Максимович; Императорский университет Св. Владимира. – Москва: В Университетской типографии, Кн. 3. – 1850. – С. 7–18.

етнографічної науки виокремилася плеяда вчених, що зосередилися на вивченні Переяславщини як окремого регіону. Побачили світ дослідження В. Ляскоронського та А. Стороженка⁴. Фрагменти своїх наукових студій в контексті вивчення загальнодержавної історії цьому краю присвятили відомі вітчизняні історики. Відзначимо, що знакові сюжети з історії Переяславської землі та Переяславського полку потрапляли на сторінки наукових праць М. Аркаса, Д. Бантиш-Каменського, М. Грушевського, М. Маркевича. У контексті вивчення історії Полтавщини Переяславщину представлено працями М. Арандаренка, І. Павловського, Л. Падалки та інших⁵.

Наступним етапом вивчення Переяславщини як окремого історичного регіону став радянський період, що позначився виходом багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР»⁶, один з томів якої умістив відомості про історію міста та району, а також появою відомої праці М. Сікорського та Д. Швидкого «На землі Переяславській»⁷. Втім науковий інтерес до історичного минулого краю у радянську добу не обмежувався лише цими дослідженнями. Важливим сегментом у вивченні Переяславщини в цей час є праці плеяди археологів: Ю. Асєєва, М. Брайчевського, А. Брайчевської, М. Каргера, Ф. Копилова, М. Кучери, П. Раппопорта, Б. Рibaкова, М. Сікорського, Д. Телегіна, В. Харламова, І. Шовкопляса, Р. Юри та інших.

У найновіший період серед ґрунтовних праць, присвячених Переяславщині, слід вказати на дослідження М. Корінного⁸, що висвітлює історію регіону у період раннього середньовіччя. Безумовної уваги заслуговують генеалогічні студії В. Кривошеї⁹, які стосуються козацької доби. В контексті узагальнюючої оцінки процесу вітчизняного державотворення роль та значення історичної Переяславщини

⁴ Ляскоронский В.Г. История Переяславльской земли с древнейших времен до половины XIII столетия: монография / В. Г. Ляскоронский. – 2-е изд. – Киев: Тип. Н. А. Гирич, 1903. – 422 с.; Стороженко А.В. Где жили переяславские торки / А.В. Стороженко // Киевская старина. – 1899. – Т. 64. – Февраль. – С. 283–290; Стороженко А.В. Какой юбилей имеет право праздновать г. Переяслав Полтавской губернии? / А.В. Стороженко // Киевская старина. – 1894. – Т. 45. – Апрель. – С. 61–73. Стороженко А. В. Очерки переяславской старины: исследования, документы и заметки. – К.: Типография товарищества Г. Л. Фронцкевича и Ко, 1900. – 235 с. Стороженко А. В. Очерки Переяславщины. // Киевская старина. – 1891. – Т. 35. – № 11 ноябрь. – С. 195–215.

⁵ Арандаренко Н. Записки о Полтавской губернии Николая Арандаренка, составленные в 1846 году: в 3 ч. / Николай Арандаренко. – Полтава: В тип. Губерн. Правления, 1848 – 1852; Павловский И. Ф. Описание городов Полтавской губернии и их окрестностей к 1810 г. Архивний матеріал. / И. Ф. Павловский. // Труды ПУАК. – Полтава, 1917. – Вып. 15. – С. 21–103; Падалка Л.В. Прошлое Полтавской территории и ее заселение / Л.В. Падалка. – Полтава, 1914. – 239 с.

⁶ Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Київська область / Ред. кол. тома: Рудич Ф. М. (гол. редкол.), Бакуменко П. І., Бачинський П. П., Борщ Ю. Ф. та ін АН УРСР. Інститут історії. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. – 791 с.

⁷ Сікорський М.І. На землі Переяславській / Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. – К.: Наукова думка, 1983. – 254 с.

⁸ Коринный Н.Н. Переяславская земля, X – первая половина XIII века / Н.Н. Коринный. – К.: Наукова думка, 1992. – 312 с.

⁹ Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: Переяславський полк. – К.: Стило, 2004. – 418 с.

показана у працях О. Моці¹⁰. Окремо слід наголосити на двох узагальнюючих колективних працях: «Переяслав у віках» та «Нариси з історії давнього Переяслава», де авторами розкриваються різнобічні аспекти розвитку переяславського краю та його політично-адміністративного центру¹¹.

Значну зацікавленість місцевих науковців історією рідного краю засвідчує також низка дисертаційних досліджень, що з'явилися у період 1990–2010-их рр. Дві такі праці стосувалися давньоруської доби. Зокрема, у 1999 р. О. Колибенком захищено кандидатську працю, де він розглянув аспекти історичної топографії Переяславля Руського (X – перша половина XIII ст.). У 2009 р. з'явилося дослідження Ол. В. Колибенко, присвячене еліті давньоруського Переяслава. Також було захищено дві дисертації, що стосувалися історії Переяславщини у козацьку добу. У 2003 р. А. Іваненко підготував та захистив дослідження про Переяславський козацький полк (20-ті рр. XVII–XVIII ст.), а у 2008 В. Лоха представив працю щодо еволюції соціальної структури та майнового стану населення Переяслава упродовж 1648–1785 рр. У 2013 р. О. Юрченком було захищено кандидатську дисертацію, що мстить узагальнений матеріал з історії наукових досліджень Переяславщини, зокрема вивчення археологічних пам'яток у період XIX – початку XXI ст.¹². Неодмінно слід також вказати й на дисертацію Г. Трофіменка, захищену у 1995 р., де автором розкрито не історичну за фахом, але цілком відповідну за суттю тему, предметом якої послугувала архітектура давньоруського Переяслава¹³.

Наявність наукових періодичних видань у місцевих культурно-освітніх установах – Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав» та ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія

¹⁰ Моця О. П. «Русь», «Мала Русь», «Україна» в післямонгольські та козацькі часи / НАН України. Інститут археології. – К.: Наукова думка, 2009. – 324 с.; Моця О.П. Українці: народ і його земля (етапи становлення) / О.П. Моця. – К.: Стародавній Світ, 2011. – 640 с.

¹¹ Бузян Г.М. Нариси з історії давнього Переяслава (до 1100-ліття першої літописної згадки) / Г.М. Бузян, Л.М. Набок, М.В. Роздобудько, Д.А. Тетеря. – К.: Міленіум, 2007. – 264 с.; Переяслав у віках / ред.: В. А. Смолій; Ін-т історії України НАН України, Ін-т археол. НАН України, Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г.Сковороди. – К.: Світ Успіху, 2007. – 424 с.

¹² Іваненко А.О. Переяславський козацький полк у військовій та суспільно-політичній системі України (20-ті рр. XVII – кінець XVIII ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / А.О. Іваненко; Нац. акад. оборони України. – К., 2003. – 18 с.; Колибенко О. В. Еліта Переяславля Руського в суспільно-політичному житті Русі (друга половина XI – середина XIII ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. В. Колибенко; Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. – Переяслав-Хмельниц., 2009. – 19 с.; Колибенко О. В. Історична топографія Переяславля Руського (X – перша половина XIII ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. В. Колибенко; НАН України, Ін-т історії України. – К., 1999.; Лоха В.А. Еволюція соціальної структури та майновий стан населення Переяслава (1648 – 1785 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В.А. Лоха; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2008. – 20 с.; Юрченко О. В. Дослідження археологічних пам'яток Переяславщини: історіографія (XIX – початок XXI ст.): дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / О. В.Юрченко; Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. – Переяслав-Хмельниц., 2013. – 253 с.

¹³ Трофіменко Г. В. Архітектура Переяславля Південного X – першої половини XIII століть (за матеріалами архітектурно-археологічних досліджень): автореф. дис... канд. архітектури: 18.00.01 / Г.В. Трофіменко; Українська академія мистецтва. – К., 1995. – 17 с.

Сковороди» – забезпечила сталу динаміку появи досліджень з історії регіону. Спроба їх узагальнення та комплексної оцінки належать О. Тарапон¹⁴. Окрім цього, систематизації бібліографії з історії Переяславщини присвячено праці О. Колибенка¹⁵, Д. Тетері та В. Білоусько¹⁶.

З позиції регіональних історико-краєзнавчих студій Переяславщину досліджували А. Блануца, Г. Бузян, А. Іваненко, О. Колибенко, Ол. Колибенко, Л. Набок, Т. Нагайко, М. Роздобудько, Д. Тетеря, О. Юрченко та ін.¹⁷.

Не маючи на меті вичерпно простежити у даній статті усю наявну наукову бібліографію, що стосується історичного розвитку Переяславщини, окрім вказаних

¹⁴ Тарапон О. «Наукові записки з української історії: збірник наукових статей»: 25 років з дня заснування / О. Тарапон // Наукові записки з української історії: збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я., 2018. – Вип. 43. – С. 3–22.

¹⁵ Колибенко О. Рецензія на науково-популярне видання «Положаї крізь віки» в кн. Якименко І.П. Положаї крізь віки (нарис). – К.: В-во «Аванпост-прим», 2011. – С. 292-296.

¹⁶ Тетеря Д.А., Білоусько В.М. Археологія у Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав»: біобібліографічний покажчик / упорядники: Дмитро Тетеря, Валентина Білоусько. – Переяслав-Хмельницький. 2018. – 228 с.

¹⁷ Блануца А. Переяславська земля у татарську і литовську добу (друга половина XIII – 60-ті роки XVI ст.). Переяслав-Хмельницький, НІЕЗ «Переяслав», 2018. – 75 с.; Бузян Г.М. Нариси з історії давнього Переяслава (до 1100-ліття першої літописної згадки) / Г.М. Бузян, Л.М. Набок, М.В. Роздобудько, Д.А. Тетеря. – К.: Міленіум, 2007. – 264 с.; Іваненко А.О. Переяславський полк: територія, структура, населення // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – К. – Кам'янець-Подільський: «Стилос», 1999. – Т.3 (5). – С.47–54; 2.14. Іваненко А.О. Територіальні зміни в Переяславському полку у другій половині XVIII ст. // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький – Чернівці: «Золоті литаври», 2002. – Вип.13. – С.178–186; Іваненко А.О. Козацтво на Переяславщині. Переяславський полк та його сотні // Історія та культура рідного краю (матеріали на допомогу вчителям та учням). Інформаційно-методичний збірник. – Ч.1. – Переяслав-Хмельницький, 1994. – Вип.12. – С.53–59; Колибенко О.В., Колибенко Ол. В. Давньоруська топонімія Переяславщини // Світло. – 2002. – № 4. – С. 10–14; Колибенко О.В., Колибенко Ол. В. Давньоруські топоніми Переяславщини // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький: Золоті литаври, 2002. – Вип. 13. – С. 128–139; Колибенко О.В., Колибенко Ол. В. Топоніми та топооснови Переяславщини у «Реєстрі всього Війська Запорозького» // Історико-географічні дослідження в Україні. Збірка наукових праць. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2006. – Число 9. – С. 252–261; Колибенко О.В. Мікро-географічні та топографічні умови території Переяслава Руського // Київська старовина. – 1998. – № 4. – С. 165–169; Колибенко О.В. Про деякі давньоруські топоніми з території Переяславщини // Тези наукової конференції «Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності й культури». – Переяслав-Хмельницький, 1992. – С. 62–69; Колибенко О.В. Топоніміка Переяславщини в «Реєстрах всього Війська Запорозького» // Третя Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства. Матеріали. – Полтава, 1994. – С. 31–36; Нагайко Т. Просторово-часові критерії історико-краєзнавчих досліджень: Переяславщина / Т. Нагайко // Фактор простору в історичних дослідженнях: Матеріали круглого столу, [м. Переяслав-Хмельницький], 31 травня 2018 р. / [Упорядник С.М. Вовкодав]. – Переяслав-Хмельницький. – С. 54–63; Юрченко О.В. Переяславщина в другій половині XIII-XVI ст. (історико-археологічний огляд) / О.В. Юрченко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ. – 2004. – № 9. – С. 219–225; Юрченко О.В. Пізньосередньовічна Переяславщина за археологічними, топонімічними та писемними джерелами / О.В. Юрченко // Київська Старовина. – 2003. – № 6. – С. 123–126; Юрченко О.В. Природно-географічне середовище Переяславщини другої половини XIII–XVI ст. / О.В. Юрченко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ, 2003. – № 5. – С. 233–242.

наукових праць, вважаємо за потрібне відзначити публікацію посібників та довідників краєзнавчого змісту, що стали базовою основою для подальших наукових студій з археології, топоніміки, краєзнавства тощо¹⁸. Також важливим сегментом наукової бібліографії, присвяченої історичному розвитку Переяславщини є історії окремих сіл сучасного Переяслав-Хмельницького району, у тому числі затоплених Канівським водосховищем. Завдяки співпраці місцевих краєзнавців та науковців за період 2000-2010-их рр. вийшли друком видання, присвячені таким селам: Андруші, Єрківці, Зарубинці, Положаї, Пологи-Вергуни, Пристроми, Соснова, Ташань, Тарасівка та Ульяновка, Циблі¹⁹.

У червні 2015 р. у Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав» було засновано видавничу серію «Краєзнавча бібліотека Переяславщини», що на сьогодні акумулювала у собі праці як фахових дослідників, так і краєзнавців аматорів. Це дослідження історико-краєзнавчого, археологічного, археографічного та генеалогічного спрямування, присвячені певним територіям (мікрорегіонам), окремим населеним пунктам та історичним постатям²⁰.

¹⁸ Колибенко О.В., Коцура В.П. Етимологічний словник ойконімів та короткий словник топонімів Переяславщини. – Переяслав-Хмельницький, 1995. – 57 с.; Колибенко О.В. Колибенко Ол. В. Історико-краєзнавчі дослідження Переяславщини (археологічні джерела): Навчальний посібник. – Переяслав-Хмельницький: ПЦ Ризографіка, 2005. – Ч. 1. – 114 с.; Колибенко О.В., Коцура В.П. Історико-краєзнавчі дослідження Переяславщини. Ч. 2. Топонімічні джерела: Навчальний посібник. – Корсунь-Шевченківський, 2010. – 203 с.

¹⁹ Затоплений рай: Андруші у спогадах та документах / Упорядник М.К. Михняк. – К.: Український пріоритет, 2018. – 400 с. (Серія: «Затоплені села Переяславщини»); Набок Л.М., Батрак В.В., Бузян Г.М. Єрківці. Історія села Переяславського краю. – К.: Футарі Принт, 2005. – 183 с.; Сорокова С. Ф. Не летять ластівки у Зарубинці: історико-краєзнавчий нарис / С. Ф. Сорокова; ред.-упоряд.: Т. Ю. Нагайко, О. А. Горбовий. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О. М., 2015. – 368 с. – (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 1);

Якименко І.П. Якименко І.П. Положаї крізь віки (нарис). – К.: В-во «Аванпост-прим», 2011. – 304 с.; Коржов Ю.Б. Пологи-Вергуни. Село в матеріалах Генерального опису Лівобережної України 1765–1769 років. Переяславський полк. / Упорядник Ю. Б. Коржов. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2018. – 154 с. – (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 12); Толочко М.П. Пристроми – село козацьке. – К.: АртЕк, 2007. – 104 с.; Дикий В.О., Іщенко Д.М., Іщенко Т.Д. На землі Соснівській. Історія. Люди. Переяслав=Х. 2013. – 109 с.;

Краснюк В., Шевченко М. Ташань на землі Переяславській. – К.: «Вітчизна», 2005. – 192 с.; Коржов Ю.Б. Ташань. Історія та родовідна книга села Переяславського краю. У 2-х томах / Ю.Б. Коржов. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2017. – Т. 1. – 280 с. іл. – (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 4); Коржов Ю.Б. Ташань. Історія та родовідна книга села Переяславського краю. У 2-х томах / Ю.Б. Коржов. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2018. – Т. 2. – 520 с. іл. – (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 11); Кролевець К., Каплюк В. Сторінки історії Ульянівки та Тарасівки: наукове видання. – Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2014. – 256 с.; Лесик М. «Циблі» – моє рідне село на Переяславщині. – Переяслав-Хмельницький: СКД, 2017. – 255 с.

²⁰ Сорокова С. Ф. Не летять ластівки у Зарубинці: історико-краєзнавчий нарис / С. Ф. Сорокова; ред.-упоряд.: Т. Ю. Нагайко, О. А. Горбовий. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О. М., 2015. – 368 с. – (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 1); Костенко Ю.В. Археологічні пам'ятки Середнього Потруб'їжжя / Ю. В. Костенко. – Переяслав-Хмельницький, ФОП Лукашевич О. М., 2015. – 550 с. – (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 2); Коржов Ю.Б. Ташань. Історія та родовідна книга села Переяславського краю. У 2-х томах / Ю.Б. Коржов. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2017. – Т. 1. – 280 с. іл. – (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 4); Коржов Ю.Б. Ташань. Історія та родовідна книга села

Даючи загальну характеристику вище представленим працям, слід наголосити на відсутності предметного дослідницького інтересу їх авторів до комплексного вивчення процесу формування історичної Переяславщини та політико-адміністративного розвитку краю упродовж його існування. Певним винятком є праці С. Вовкодава, А. Іваненка, М. Корінного, Ю. Моргунова, Т.Нагайка, О. Юрченка²¹.

Відзначимо, що знання про різні територіальні особливості розвитку краю та поетапність адміністративних змін, що відбувалися в певні хронологічні періоди, дозволяють показати динаміку перетворень досліджуваного регіону відносно загальнодержавного етнокультурного та політичного розвитку. Окрім того, адміністративний устрій, що повсякчас перебуває у процесі динамічних змін, напряду пов'язаний з процесом з його історичного розвитку.

Переяславська земля є одним з ключових історичних регіонів, що справив визначальний вплив на становлення та формування української нації та держави. Саме тут відбувалися важливі процеси та події, що зумовили сучасний вектор її європейського розвитку. У наукових працях істориків, етнографів та краєзнавців вона має умовне узагальнююче визначення – Переяславщина. У різні історичні періоди у політично-географічному розумінні її територія зазнавала певних змін. Виступаючи її економічно-культурним центром, Переяслав тривалий час забезпечував відповідний

Переяславського краю. У 2-х томах / Ю.Б. Коржов. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2018. – Т. 2. – 520 с. іл. – (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 11); Колибенко О.В., Колибенко О.В. Переяславці княжої доби. Історико-історіографічні портрети. – Переяслав-Хмельницький, 2018. – 202 с. (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 9); Гич М.М. Єрковці. Історія села Переяславського краю. Спогади жителів. Київ, 2018 р. (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 10); Коржов Ю.Б. Ташань. Історія та родовідна книга села Переяславського краю. У 2-х томах / Ю. Б. Коржов. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2018. – Т. 2. – 520 с. іл. – (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 11); Коржов Ю.Б. Пологи-Вергуни. Село в матеріалах Генерального опису Лівобережної України 1765–1769 років. Переяславський полк. / Упорядник Ю. Б. Коржов. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2018. – 154 с. – (Серія: Краєзнавча бібліотека Переяславщини; вип. 12).

²¹ Іваненко А.О. Адміністративно-територіальні зміни в Переяславському Полку у другій половині XVIII ст. / А.О. Іваненко // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2002. – Вип. 13. – С. 178–186; Корінний М.М. Адміністративно-територіальний поділ Київщини 1918–2010 рр.: довідник. – Біла Церква: Видавець Пионківський О.В. 2012. – 304 с. Корінний М.М. З історії становлення сучасного адміністративно-територіального устрою Київської області / Микола Миколайович. Корінний // Архіви України. – 2012. – № 1(277). – С. 45–62; Моргунов Ю.Ю. К вопросу о разделе южнорусских земель в 1026 г. «по Днепру» / Ю.Ю. Моргунов // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – Вип. 16. – С. 221–227; Нагайко Т. Просторово-часові критерії історико-краєзнавчих досліджень: Переяславщина / Т. Нагайко // Фактор простору в історичних дослідженнях: Матеріали круглого столу, [м. Переяслав-Хмельницький], 31 травня 2018 р. / [Упорядник С.М. Вовкодав]. – Переяслав-Хмельницький. – С. 54–63; Юрченко О. В. До питання про існування Переяслава в другій половині XIII–XV ст. / О.В. Юрченко, С.М. Вовкодав // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький. – 2004. – Вип. 15. – С. 31–37. Юрченко О.В. Переяславщина в другій половині XIII–XVI ст. (історико-археологічний огляд) / О.В. Юрченко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ. – 2004. – № 9. – С. 219–225; Юрченко О.В. Пізньосередньовічна Переяславщина за археологічними, топонімічними та писемними джерелами / О.В. Юрченко // Київська Старовина. – 2003. – № 6. – С. 123–126; Юрченко О.В. Природно-географічне середовище Переяславщини другої половини XIII–XVI ст. / О.В. Юрченко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ, 2003. – № 5. – С. 233–242.

контроль у межах різних політико-адміністративних утворень – князівство, волость, полк, повіт, район тощо.

Не зважаючи на значну кількість історичних студій, спрямованих на вивчення історії Переяславщини, на сьогодні відсутнє спеціальне комплексне наукове дослідження, де було б висвітлено основні етапи її формування як окремого історичного та етнокультурного регіону. На основі документальних джерел, картографічних матеріалів та окремих наукових досліджень можна простежити його еволюцію, визначити різночасові межі та встановити історичні обставини, що впливали на розвиток краю. З'ясування аспектів адміністративного розвитку Переяславщини дозволить сформувати загальну картину її історичного минулого, усвідомити ключові віхи та етапи її формування, а також вивести паралелі із загальним державотворчим процесом на українських землях. Наведена наукова бібліографія та наявна джерельна база: документальні відомості, довідкові видання, картографічні матеріали – демонструють значний потенціал у подальшому дослідженні адміністративного розвитку Переяславщини. Вважаємо, що науковий аналіз відомостей з політично-адміністративного розвитку краю, їх узагальнення та систематизація дозволить створити комплексне дослідження, де буде відображено процес формування вказаної території з X по XXI ст. Результатом роботи над темою має стати створення сучасного контексту образу історичної Переяславщини, відбутися його інтеграція у наукову загальносуспільну візію концепції державного будівництва та націєтворення.

Taras Nagajko
(Pereyaslav-Khmelnytskyi)

HISTORICAL DEVELOPMENT OF PEREIASLAV REGION AS A SCIENTIFIC PROBLEM

The article elucidates the scientific achievements of historians, archaeologists and ethnographers in the study of Pereiaslav region as a historical region. The author emphasized the need for further comprehensive study of the process of forming the historical boundaries of this region.

Keywords: *Pereiaslav region, research, historiography, region, land.*